

Наталя СИРОТИНСЬКА (Львів)

ОСМОГЛАСНИЙ ЦИКЛ ГРІШНИХ МОЛИТВИ В НОТОЛІНІЙНИХ ІРМОЛОГІОНАХ

У репертуарі літургійних нотованих книг, в тому й українських та білоруських нотолінійних ірмологіонах, окреме місце посідають малі осмогласні цикли, де кожний жанр записаний окремою композиційною структурою на вісім гласів. Це, зокрема, *Бог Господь*¹, стихирні запіви на *Господи воззвах*, прокімни, іпакої, мале славослів'я, троїчні, алилуарії і деякі ін., зокрема, богородичні *Грішних молитви*, які й стали предметом нашої статті.

Осмогласний цикл *Грішних молитви* у рукописних ірмолоях розміщений по-різному: у початковому обиходному розділі, у розділі подібних стихирам або ж наприкінці збірника. Назву цикл отримав від початкових слів 1-го гласу: «Грішних молитви...», а в літургійних збірниках має ремарку *богородичні* (див. наприкінці статті іл. з Любачівського ірмолая 1674 року, ЛІМ, Рук. 103, арк. 225 зв.).

Хоча в ірмологіонах ці богородичні зустрічаються досить рідко, але такі рукописи відзначаються особливою повнотою репертуару й створені у важливих осередках церковного співу, передовсім у монастирях, що здавна були центрами і школами церковного співу². Походження цих рукописів з різних українських і білоруських земель свідчить про єдність літургійно-півчої традиції.

Цикл *Грішних молитви* за нотолінійними ірмолоями на підставі каталогу Юрія Ясіновського³ виявлено у наступних рукописах:

- Супрасльський ірмолой 1598–1601, переписав співець Богдан Онисимович, Супрасльський м-р (НБУВ, І. 5391, № 5);
- Словітський ірмолой 20–30 рр. XVII ст., Галичина (НМЛ, О-17, № 17);
- Ірмолой бл. 1629 р., Києво-Печерський м-р (НБУВ, ДА П. 350, № 41);

¹ *Бог Господь на вісім гласів* / упоряд. Наталя Юсипів (с. Тереза) [=Антологія візантійсько-слов'янської сакральної монодії, 8]. Львів: Вид-во УКУ 2009.

² Ю. Ясіновський. Церковно-співочі ініціативи українських та білоруських монастирів // *Καλοφωνία*, 2. Львів 2004, с. 14–55.

³ Ю. Ясіновський. *Українські та білоруські нотолінійні Ірмолої 16–18 століть*: Каталог і кодикологічно-палеографічне дослідження. Львів: Місіонер1996; цифра після шифру — № за цим каталогом.

- Межигірський бл. 1649 р.; цикл «Грішних молитви» має ремарку *на проводі мирским*⁴ (НБУВ, Універс. 20 М., № 50);
- Ірмолой середини XVII ст., Києво-Межигірський м-р (НБУВ, Соф. 112/645, № 56);
- Ірмолой середини XVII ст., Києво-Софійський собор (Києво-Печерський запов., Кн. 2097, № 60);
- Ірмолой середини XVII ст. (між 1654 і 1657 рр.), Наддніпрянщина (РГБ, Разум. 90, № 108);
- Волинський 1651–1653 рр., переписав Матфей Заплатинський (ЛННБ, БА 275, арк. 214–215 зв., № 105);
- Ірмолой 60–70 рр. XVII ст., Галичина (BN, Акс. 2947, новий шифр – 12060, № 143);
- Вітебський 1662 р., Вітебськ (LMAVB, F-19-119, № 145);
- Ірмолой 1672 р., Галичина (BN, Акс. 2472, новий шифр – 12071, № 188);
- Ірмолой 1675 р., Галичина (BN, Акс. 2973, новий шифр – 12073, № 195);
- Ірмолой 1682 р., переписав Стефан Селецький, с. Новосілки, Галичина (ЛННБ, НД 123, № 249);
- Ірмолой кін. XVII ст., переписав Александр Смеречанський, Галичина (Краків, прив. зб. проф. Т. Хшановського, № 1112);
- Ірмолой 1714 р., с. Шаранчуки, Галичина (ЛННБ, НД 104, № 509);
- Ірмолой середини XVIII ст., Галичина (Б-ка Чарторійських, ms 3783/I, № 847).

Отож богородичний цикл *Грішних молитви* віднайдений у 16 рукописних ірмологіонах, що, однак, ще не означає, ніби їх рідко використовували у літургійній практиці. Ще у Візантії добре знаний репертуар записували зрідка — наприклад, цикл подібних, усталений у візантійській практиці ще в IX ст., був записаний у рукописах щойно від XIII ст.⁵ Тож розміщення циклу *Грішних молитви* в розділі подібних стихирам є підтвердженням їх особливої запотребованості у богослужінні⁶, проте іноді зустрічаються

⁴ Очевидно, під час заупокійної служби на похороні світських людей, мабуть, козаків, для яких Києво-Межигірський м-р був притулком для престарілих і покалічених.

⁵ I. Shkolnik. Byzantine Prosomoion Singing: A General survey of the repertoire of the notated stichera models (Automela) // *Cantus Planus*. Sopron 1995, с. 521–536.

⁶ Про часте використання богородичних піснеспівів як подібних пише Майя Моміна: *Ангел предстатель с небесе* (1-й ікос акафісту Богородиці, Типогр. Устав з Кондакарем); *Архангельськи воспоем вернии* (богородичен стихир стиховних, Октоїх); *Велие чудо діво рождшая* (стихира Богородиці, Октоїх); *Красоті дівства твоего* (богородичен після сідалихних, Октоїх); *Надежде мира, благая Богородице* (богородичен після сідалихних, Октоїх); *Небесних чинов радование* (богородичен після стихир стиховних, Октоїх); *Недвижимое утверждение* (богородичен після сідалихних, Октоїх); *Облак тя світа* (стихира Богородиці, Октоїх); *О великаго тайнства* (стихира Богородиці, Октоїх); *О преславнаго чудесе* (богородичен після стихир на Господи воззвах, Октоїх); *Преблагословенна еси Богородице* (богородичен після стихир хвалитних, Октоїх); *Премудрость и слово в чреві зачавши* (богороди-

й відмінності. Наприклад, в ірмологіонах бл. 1649 року (Універс. 20 М., № 50) та середини XVII ст. (Соф. 112/645), які були в ужитку Києво-Межигірського монастиря й там, ймовірно, були переписані, у першому кодексі богородичні *Грішних молитви* знаходяться у початковому, т. зв. обиходному, розділі після Літургії з ремаркою «на проводі мирском», а в другому — наприкінці, серед піснеспівів погребової служби. Це наводить на думку про використання циклу *Грішних молитви* в чині похорону. Та в сучасній практиці української Церкви в цьому обряді вони не вживаються.

Простежимо за використанням богородичних, які входять до циклу *Грішних молитви*, у літургійній практиці⁷:

1 глас

*Грѣшних молитви приємлюще и скорбящих воздыханіе не презри молящих
уже от пречистаго боку твоего спаситися нам Пресвятая Дѣво*
(октоїх в понеділок на утрени стиховні і нині)

2 глас

*Все упованіє моє к тебѣ возлагаю
Мати Божія сохрани мя во своем си кровѣ*
(мінейний богородичен в четвер зранку, якщо є стихира святому)

3 глас

*Святая первоочистая похвало сущи небесным силам
Апостолом пѣніє и пророком событіє Владычице прійми молитви наша*
(мінейний богородичен в понеділок зранку, якщо є стихира святому)

4 глас

*Избави нас от бѣдѣ нашихъ мати Христа Бога рождшая всѣхъ творца
Да вси вопіємъ ти радуєся єдина о спасеніи душ нашихъ⁸*
(мінейний богородичен в понеділок вечора, якщо є стихира святому)

чен після сідальних, Мінея); *Преславную и пречистую* (богородичен після стихир стиховних, Типографський кондакар); *Удивися Іосиф* (богородичен після сідальних, Октоїх) (див.: М. Момина. Самоподобные песнопения (Automela) в церковнославянских богослужебных рукописях // *Русь и южные славяне: Сборник статей к 100-летию со дня рождения В. А. Мошина* (1894–1987). Санкт-Петербург: Алетейя 1998, с. 165–184).

⁷ Висловлюємо вдячність о. д-ру Василеві Рудейку за уточнення літургійного призначення богородичних піснеспівів.

⁸ Прохання *избави от бѣд* стало в обряді певною молитовною формулою-звертанням до **Пресвятої Трійці**: *Избави от бѣд раби Твоя, Многомилостиве, яко ми усердно к Тебѣ прибѣгаєм, к Милостивому Избавителю, всѣх Владици, в Тройци славимому Богу*; до **Спасителя**: *Избави от бѣд раби Твоя, Многомилостиве, яко ми усердно к Тебѣ прибѣгаєм, к Милостивому Избавителю всѣх Владыцъ Господу Ісусу*; до **Пресвятої Богородиці**: *Избави от бѣд раби Твоя, Богородице, яко всѣ по Бозѣ к Тебѣ прибѣгаєм, яко нерушимій стѣні і представительству* (загальний молебень).

5 глас

*Тебѣ молимся яко божіей матери**Благодарственная моли о спасеніи душ нашихъ*

(мінейний наславник в п'ятницю вечора, якщо є стихира святому)

6 глас

*Бога ис тебе воплощагося разумѣхомъ Богородице Дѣво**Того моли о спасеніи душ наших*(мінейний богородичен в суботу зранку вечора, якщо є стихира святому;
тропар на вечірні навечір'я Різдва за уставом Великої церкви
у Константинополі, співали на пс. 85 та 140)*Никтоже притѣкая к тебѣ посрамлен от тебе исходит Пресвятая Богородице
Но просит благодати и пріємлетъ дар на ползу прошенія*(богородичний відпустительний на тропарі в кінці утрені;
мінейний богородичен в понеділок вечора, якщо є стихира святому)

7 глас

*Пространное селеніе невмѣстимаго познавши Богородице**Возываем помилуй нас⁹**Умири молитвами Богородице жизнь нашу**Вопѣющих ти: милостиве Господи слава Тебѣ*

(мінейний богородичен в понеділок зранку, якщо є стихира святому)

*Чистая Дѣво слову дверь**Бога нашего мати моли спаситися нам*(октоїх, богородичен в п'ятницю на стиховних
і в суботу на хвалитних, нині інший)

8 глас

*Азѣ Дѣво святая Богородице под кровѣ твоей прибѣгаемъ**Вѣдѣый яки обрящу спасеніе можеши бо чистая помощи ми*(четвер 2 седмиці посту на стиховні утрені,
понеділок 4 седмиці посту на вечірні;
мінейний богородичен в середу вечора, якщо є стихира святому)*Архангела Гавріила глас воспріемши рецѣм: Радуйся Дѣво чистая**Яже жизнедаваца Христа мірови породившая*

(мінейний богородичен в неділю вечора, якщо є стихира святому)

⁹ Подібний текст зустрічаємо в каноні Акафістової суботи 4 гласу, 5 пісні після і нині, богородичен: *Пространное селение Слова, радуйся, Пречистая, сосуде, Божественный бисер произведшая; радуйся всечудное встх к Богу Примирение, блажащих Тя, Богородице, всегда.*

Ця літургійна функція богородичних виразно свідчить про формування осмогласного циклу *Грішних молитви* методом вибору текстів з уже відомих піснеспівів. Такий спосіб був одним із творчих методів у візантійській гимнографії та церковній монодії, де окремі піснеспіви добиралися за схожими ознаками — мелодико-інтонаційними та метро-ритмічними, гласовими та образною тематикою. Таким шляхом, зокрема, формувався жанр подобних, який склав одну з найважливіших півчих основ літургійної практики східного обряду. Згодом цю традицію перейняла Русь-Україна, що добре видно за відповідними списками грецького¹⁰, слов'яно-руського¹¹ та ірмолойного репертуару подобних. Порівняння цієї групи піснеспівів за різними списками свідчить про динаміку розвитку, про суттєві зміни, які відбувалися у репертуарі подобних греко-візантійської та русько-української практики.

Важливою ознакою циклу *Грішних молитви* є осмогласна організація, що забезпечила його часте використання в обряді. Як відомо, повторення осмогласних піснеспівів у літургійній практиці впливало на добру музичну відшліфованість, а стислий зміст увиразнював віршовану метрику та поетико-смыслову лінію тексту. Тож поряд із певною мінімізацією форми виявляється добре структурований мелодико-поетичний матеріал, організований за осмогласним принципом.

За змістом тексти богородичних зосереджені довкола двох головних мотивів — прохання про заступництво та звеличення Пресвятої Богородиці. Відповідним чином виділяються початок і кінець у циклі: від скорботного «воздыханія» грішників у 1-му гласі до прослави радісної події Благовіщення та народження Христа-«жизнодавца» у 8-му. Так вибудовується тема переходу від смерті до життя вічного, що є основним змістом християнського віровчення і проявляється в чині похорону. Звідси й особлива увага в текстах до усвідомлення гріховності, вияву розкаяння за скоєні гріхи і постійне звертання до Богородиці з проханням про заступництво. Тож цикл піснеспівів *Грішних молитви* дуже добре увиразнює

¹⁰ Ch. Troelsgard. The Repertories of Model Melodies (Automela) in Byzantine Musical Manuscripts // *Cahiers de l'Institut du Moyen Age Grec et Latin*, 70, 2000, с. 81; I. Shkolnik. Byzantine Prosomoion Singing.

¹¹ Найдавніший список руських подобних зберігся у Типографському кондакарі кінця XI століття в окремому розділі, що було пов'язано з навчальними потребами (див.: *Типографский Устав с Кондакарем конца XI – начала XII века*, т. 2: *Наборное воспроизведение рукописи* / ред. Борис Успенский. Москва 2006, с. 260–278). Найдавніші списки подобних за слов'янськими рукописами уклала Майя Момина, яка також вказала літургійні книги і служби, звідки відібрано піснеспіви-зразки (див.: М. Момина. Самоподобные песнопения, с. 165–184).

богородичний зміст, оскільки центральним образом є, безсумнівно, Пресвята Богородиця, звеличена в яскравій палітрі прославних імен: *Пресвятая Діва, Богородиця Діва, Чистая Діва, Благословенная, Мати Божія, Владичиця*. А поруч підкреслюється її велич і значимість у спасінні світу:

- *Святая первочистая похвало суци небесным силам;*
- *рождшая всѣхъ творца;*
- *Бога ис тебе воплощаюся;*
- *Пространное селеніе невмістимаго;*
- *слову дверѣ;*
- *жизнодавца Христа мірови породжая.*

Форма піснеспівів циклу *Грішних молитви* укладена за принципом двовірша. Такий виразний спосіб драматургії поетичного тексту є формою наслідування принципу біблійного паралелізму чи відомої ще з греко-римської літератури форми дистиха. Зокрема, класик Марк Порцій Катон (III ст. до Р.Х.), твори якого стали зразком викладу моральних чеснот у християнську добу, писав:

*Дивно тобі, що я вірші пишу, а слова у них голі?
Стислість велить, щоб думка одна — рядки два єднала¹².*

Використання двовіршової структури у текстах *Грішних молитви* також надає циклу чіткості та стрункості, як вказано вище.

На рівні музичної осмогласної системи спостерігаємо подібний принцип «дистиха» завдяки умовному поділові на 2 міні-цикли: 1–4 гласи і 5–8 гласи. Така двочастинність підкреслюється текстом, в якому використовуються подібні поетичні мотиви-завершення у 4 і 8 гласах:

*Да вси вопіємъ ти, Радуйся єдина о спасеніи души нашихъ (4 глас) - так
Архангела Гавріїла глас воспріємиши рецѣм: Радуйся Діво чистая (8 глас).*

Використання фрагмента прославногo ангельського звертання до Богородиці виразно поділяє загальну форму на дві частини, що є основою структури візантійського осмогласся, укладеного на основі зв'язків 4-х автентичних і 4-х плагальних гласів¹³.

¹² *Дистихи Катона* / перекл. з латини Андрій Содомора. Київ: Грані-Т 2009, с. 304.

¹³ Греко-візантійська осмогласна система складалася з восьми гласів — чотирьох автентичних і чотирьох плагальних, які поєднувалися поміж собою і мали відповідний музичний зв'язок: 1 авт. — 5 пл., 2 авт. — 6 пл., 3 авт. — 7 пл., 4 авт. — 8 пл. (див: Д. Разумовський. *Церковное пение в России*. Москва 1867, с. 47).

Піснеспіви циклу *Грішних молитви* були добре знайомі в Україні, їх вплив проявився далеко за межами літургійної практики, зокрема у формі Шевченкового переспіву в поемі *Марія*¹⁴:

*Всеупованіє моє на Тебе, мій пресвітлий раю,
На милосердіє Твоє, Все упованіє моє.*

Основою цих рядків є богородичен 2-го гласу:

*Все упованіє моє к тобі возлагаю
Мати Божія сохрани мя во своем си крові.*

Цікаво, що Шевченків варіант тексту богородичного використав Євген Маланюк як епіграф до вірша *Молитва*¹⁵:

Всеупованіє моє
На Тебе, мій пресвітлий раю.
Т. Шевченко

*Воркував голубий Йордан за її плечима,
Крильми срібними краяли вічну блакить голуби,
Її звали Марія.*

Так гімнографічний мотив потрапив до української поезії, залишивши в ній глибокий слід. Важливо також відзначити, що оригінал тексту є грецьким і слушною є думка Юрія Ясіновського, що: «багаті й поетичні образи візантійської гімнографії через слов'янські переклади міцно вкоренилися у слов'янській літературній і пісенній творчості, зокрема, й русько-українській: вони ввійшли в поезію і красне письменство, духовні пісні та народнопісенну творчість і стали надбанням багатьох поколінь аж до нашого часу»¹⁶.

Отже, не залишається сумніву, що особливий зміст окремих богородичних піснеспівів і став причиною утворення окремого циклу *Грішних молитви*, проте відкритим залишається питання щодо його використання в чині похорону, розв'язання якого залишаємо літургістам.

Зупинимось на ще одній важливій якості піснеспівів циклу — музиці, що зумовило їх приналежність до групи подібних, а отже, слугуванню мелодичними зразками для багатьох інших літургійних текстів.

¹⁴ Т. Шевченко. *Поезії*. Т. 2. Київ: Дніпро 1970, с. 313–332.

¹⁵ В. Сулима. *Біблія і українська література*. Київ 1998, с. 322.

¹⁶ Ю. Ясіновський. *Візантійська гімнографія і церковна монодія в українській рецепції ранньомодерного часу*. Львів 2011, с. 24.

Повторимо, що піснеспіви *Грішних молитви* невеликі за об'ємом, проте саме така «скромність» дозволяє трактувати їх як мелодико-інтонаційний згусток концентрованого півчого матеріалу, що увиразнює найхарактерніші ланки-поспівки як у кожному гласі окремо, так і на рівні їх зв'язків у межах повного циклу.

Мелодика богородичних має виразну драматургічну лінію розвитку, що досягається такими елементами, як розширення та звуження діяпазону, змінність звуковисотної лінії, міграцією поспівок по гласах чи перенесенням їх на різну висоту. Все це надає кожному піснеспіву мелодичної індивідуальності, проте існують певні формотворчі засоби, які поєднують циклічну гласову конструкцію. Одним із таких засобів є акцентування на мелодичній основі піснеспівів — тетрахордовій ланці а малої октави — d першої октави, проведеній у висхідній та низхідній формі, у повторенні чи розширенні на ступінь вверх або вниз до основного виду тетрахорду. Так, із незначними змінами, виразно утверджувалася квартова основа церковного звукоряду, а постійна плинність мелодики співрозмірна з богословським виміром анабазису й катабазису¹⁷. Пригадаємо також тотожність богословського трактування глибини й висоти, що, наприклад, проявилось у латинській мові, де термін *altum* означає ці два поняття водночас.

Лаконічність та виразність мелодичного висловлювання у циклі *Грішних молитви* доповнюється елементами розспівності, які, як правило, пов'язані з текстом і супроводжують найзначиміші вирази у кожному гласі:

- 1 глас – *Пресвятая Діво;*
- 2 глас – *Мати Божія сохрани мя;*
- 3 глас – *пророком собитіє;*
- 4 глас – *Бога рождшая всім Творца;*
- 5 глас – *благословенная моли;*
- 6 глас – *о спасеніі души наших;*
- 7 глас – *помилуй нас;*
- 8 глас – *можеши бо чистая помощи ми.*

Навіть такий стислий перелік не позбавлений цілісного змісту, що знову підтверджує міцну наскрізну ідею загальної форми циклу. Цікаво відзначити, що розміщення вищезазначених мотивів припадає на каденційні

¹⁷ Поняття катабазису (сходження) й анабазису (піднімання) окреслюють суть літургії як діалогу між Богом і людиною, лише божественне сходження уможливило анабатичний аспект поклоніння у прославі, благанні та святкуванні, це лише дві можливості побачити одну й ту ж саму реальність (див.: М. Кунцлер. *Літургія Церкви*. Львів: Свічадо 2001, с. 17).

епізоди піснеспівів, що, відповідно, виконує як формотворчу, так і естетичну функцію.

Отже, осмогласний цикл *Грішних молитви* не лише забезпечував літургійні потреби, але й репрезентує основні засади музичної організації мелодики сакральної монодії. Вивчення богородичних піснеспівів циклу дозволяє пізнати основний фонд поспівок, способи їхнього розвитку, формотворчі засоби і т.п. І все це відбувається у тісному зв'язку з прославою імені Пресв. Богородиці. Цей досвід на вищому рівні розкривається у складніших формах ірмосів і стихир, мелодичне багатство і богословська глибина яких виростають з промовистих засобів музичної мови та яскравої поетики невеликих півчих циклів — таких, як *Грішних молитви*.

* * *

Нижче публікуємо цикл *Грішних молитви* з Любачівського ірмолая 1674 року, що його уклав і переписав Павло Смеречанський у містечку Любачеві на Надсянні (ЛІМ, рук. 103, арк. 225 зв. – 227). Раніше цикл уже був опублікований за Волинським ірмолом 1653 р. (БА 275, арк. 214–215 зв.)¹⁸.

1 глас

Гріш-них мо-ли-тви при-єм-лю-ще
і скор-бя-щих воз-ди-ха-ні-є не пре-зри мо-ля-щи
і-же от пре-чис-та-го бо-ку тво-є-го
спа-сти-ся нам Пре-свя-та-я Ді-во

¹⁸ Ю. Ясиновський. Генеза української гимнографії // *Українська музика: традиції і сучасність* / Вищий музичний інститут ім. М. Лисенка. Львів 1993, у додатку — с. 18–21.

2 глас

Все у- по- ва- ні- є мо- є к те- бѣ воз- ла- га- ю
 Ма- ти Бо- жі- я со- хра- ни мя во сво- єм си кро- вѣ

3 глас

Свя- та- я пер- во- чис- та- я по- хва- ло
 су- щі не- бес- ним си- лам
 а- по- сто- лом пѣ- ні- є і про- ро- ком со- би- ті- є
 Вла- ди- чи- це прий- ми мо- лит- ви на- ша

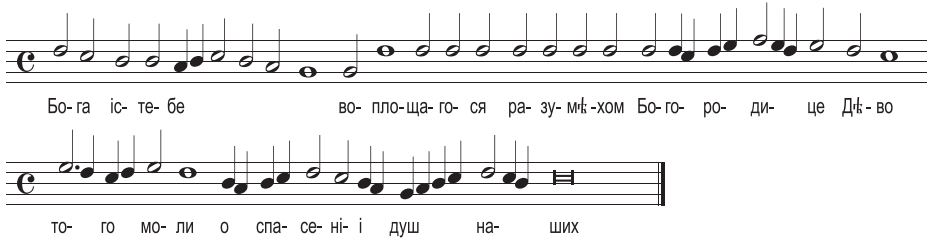
4 глас

Із- ба- ви нас от бѣд на- ших ма- ти Хрис- та Бо- га рож- ша- я всѣх твор- ца
 да вси во- пі- єм- ти ра- дуй- ся є- ди- на о спа- се- ні- і душ на- ших

5 глас

Те- бѣ мо- лим- ся я- ко Бо- жі- ей Ма- те- ри
 Бла- го- сло- вен- на- я мо- ли о спа- се- ні- і душ на- ших

6 глас

Бо-га іс-те-бе во-пло-ща-го-ся ра-зу-мк-хом Бо-го-ро-ди-це Дк-во
то-го мо-ли о спа-се-ні-і душ на-ших

7 глас

Про-стран-но-є се-ле-ні-є не-вмк-сти-ма-го по-знав-ши Бо-го-ро-ди-це
во-зи-ва-єм по-ми-луй нас

8 глас

Аз Дк-во свя-та-я Бо-го-ро-ди-це
под кров твой при-бк-га-єм
вк-дий-я-ко о-бря-щу спа-се-ні-є
мо-же-ши бо чис-та-я по-мо-щи ми

По д. ѿ: Гл. ѿ.

ко Гл ни не и ре іє нлі блі, ло жо ко плозне
 ні ро нл х чл е шн го ца, ло го слоке ѿ
 по сло ле, мо ли христа ко та, (отрѣ ше ні
 і ш сла кле ні е да ро ка Чп, Прозно го цн ло
 бо хі го (ѿ) го Памл, Го го и

БОГОВДИНЦЕ
 На ѿ. Глсокъ.

Глѣт. ѿ.
 рѣ наи мо ли каі прі і аю ще, п (ко хл іри ко
 рѣ ні е: Не пре рри мо лѣ цн, и сте ші Пре
 чн та го до ка чко. е го, (па елн са на Пре
 сла да ѿ дѣ жо, **В**се х по ка ні е мо е кле

Глѣт. ѿ.

Ілюстрація з Любачівського ірмоля.